0421 სამართალი LOW

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დოგმატური და პრაქტიკული ანალიზი: ლეგიტიმური თავდაცვისა და მისი გადამეტების შორის სამართლებრივი ზღვრის განსაზღვრის სირთულეები შედარებით-სამართლებრივ კონტექსტში

ნია ნიშნიანიძე
E-mail: nia.nishnianidze16@gmail.com
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რეფერატი

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის დოგმატურ და პრაქტიკულ ანალიზს სისხლის სამართალში, განსაკუთრებული ყურადღებით იმ სამართლებრივ პრობლემატიკაზე, რომელიც დაკავშირებულია ლეგიტიმური თავდაცვისა და მისი გადამეტების შორის ზღვრის განსაზღვრასთან. აღნიშნული საკითხი წარმოადგენს სისხლის სამართლის თეორიისა და პრაქტიკის ერთ-ერთ ყველაზე დელიკატურ სფეროს, სადაც სახელმწიფოს ვალდებულება დაიცვას პირის სიცოცხლე და უსაფრთხოება იკვეთება ინდივიდის უფლებასთან, დამოუკიდებლად განახორციელოს საკუთარი სამართლებრივი დაცვა.კვლევის მიზანია დაადგინოს, რამდენად მკაფიოდ არის განსაზღვრული აუცილებელი მოგერიების ფარგლები მოქმედ ქართულ სამართალში და რამდენად თანმიმდევრულად ხდება მისი ინტერპრეტაცია სასამართლო პრაქტიკაში. ნაშრომში გაანალიზებულია აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივი ბუნება, მისი კონსტიტუციურ-სამართლებრივი საფუძვლები და ის კრიტერიუმები, რომელთა საფუძველზეც განისაზღვრება ლეგიტიმური თავდაცვის ფარგლები. განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება იმ შემთხვევებზე, როდესაც თავდაცვა სცილდება დასაშვებ ზღვარს და გარდაიქმნება სისხლისსამართლებრივად დასჯად ქმედებად. კვლევა ეფუძნება როგორც ეროვნული კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზს, ასევე შედარებით-სამართლებრივ მიდგომას, რომლის ფარგლებშიც განხილულია სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემის მათ შორის კონტინენტური ევროპისა და ანგლო-საქსური სამართლის გამოცდილება. შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების განსაზღვრა ყველა სამართლებრივ სისტემაში უკავშირდება პროპორციულობის, აუცილებლობისა და საფრთხის რეალურობის კრიტერიუმებს, თუმცა მათი პრაქტიკული გამოყენება განსხვავებულ ინტერპრეტაციულ მიდგომებს ეფუძნება.ნაშრომში გამოკვეთილია, რომ ქართული სამართლებრივი პრაქტიკა გარკვეულ შემთხვევებში არ გამოირჩევა ერთგვაროვნებით აუცილებელი მოგერიების შეფასებისას, რაც ზრდის სამართლებრივი გაურკვევლობის რისკს და გავლენას ახდენს სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპზე. აღნიშნული გარემოება განსაკუთრებით პრობლემურია იმ კონტექსტში, როდესაც ინდივიდს უწევს სწრაფი გადაწყვეტილების მიღება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის საფრთხის პირობებში. დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია რეკომენდაციები, რომლებიც მიმართულია აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის ნორმატიული და პრაქტიკული დახვეწისაკენ, მათ შორის შეფასების კრიტერიუმების უფრო მკაფიო ფორმულირების, სასამართლო პრაქტიკის ერთგვაროვნების უზრუნველყოფისა და საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით შესაბამისი სტანდარტების დანერგვის მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: აუცილებელი მოგერიება, ლეგიტიმური თავდაცვა, თავდაცვის ფარგლები, პროპორციულობა, აუცილებლობა, თავდაცვის გადამეტება, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, სამართლებრივი ზღვარი, სასამართლო პრაქტიკა, შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი

შესავალი

აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი სისხლის სამართალში წარმოადგენს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ სამართლებრივ მექანიზმს, რომელიც გამოხატავს სახელმწიფოს მიერ ინდივიდისთვის მინიჭებულ უფლებას დამოუკიდებლად დაიცვას საკუთარი სამართლებრივი სიკეთეები მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან. აღნიშნული ინსტიტუტი ეფუძნება არა მხოლოდ სისხლისსამართლებრივ, არამედ კონსტიტუციურ-სამართლებრივ პრინციპებს, კერძოდ პირის სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და საკუთრების დაცვის გარანტიებს. ამასთან, აუცილებელი მოგერიება არის ის იშვიათი შემთხვევა, როდესაც სამართლებრივი სისტემა ინდივიდს ანიჭებს უფლებას გამოიყენოს ძალა, რაც სხვა ვითარებაში შეიძლება შეფასდეს, როგორც სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედება. მიუხედავად აღნიშნული ინსტიტუტის თეორიული სიცხადისა, მისი პრაქტიკული გამოყენება დაკავშირებულია მნიშვნელოვან სირთულეებთან, რაც განსაკუთრებით ვლინდება ლეგიტიმური თავდაცვისა და მისი გადამეტების შორის სამართლებრივი ზღვრის განსაზღვრის პროცესში. სწორედ ეს ზღვარი წარმოადგენს იმ დოგმატურ და პრაქტიკულ პრობლემას, რომელიც განაპირობებს აუცილებელი

მოგერიების ინსტიტუტის მრავალმხრივ და ხშირად წინააღმდეგობრივ ინტერპრეტაციას როგორც ქართულ, ისე უცხოურ სამართლებრივ სისტემებში.საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივ საფუძვლებს განსაზღვრავს 28-ე მუხლით, რომლის მიხედვითაც არ არის დანაშაული ქმედება, რომელიც ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში [1]. აღნიშნული ნორმა ჰქმნის ზოგად ჩარჩოს, თუმცა არ იძლევა ამომწურავ პასუხს იმაზე, თუ რა კრიტერიუმებით უნდა განისაზღვროს თავდაცვის ლეგიტიმურობა და რა მომენტიდან გადადის იგი გადამეტებაში. სწორედ ამ ბუნდოვანებაში იკვეთება პრაქტიკული პრობლემატიკა, რომელიც ხშირად იწვევს სამართლებრივი შეფასებების არაერთგვაროვნებას. დოგმატურ დონეზე აუცილებელი მოგერიება ეფუძნება რამდენიმე ძირითად კრიტერიუმს, მათ შორის: ხელყოფის რეალურობას, თავდაცვის აუცილებლობასა და გამოყენებული საშუალების პროპორციულობას [2]. თუმცა, აღნიშნული კრიტერიუმების პრაქტიკაში გამოყენება ხშირად სუბიექტურ შეფასებებზეა დამოკიდებული, რაც ზრდის სამართლებრივი გაურკვევლობის რისკს. განსაკუთრებით რთულია იმ შემთხვევების შეფასება, როდესაც საფრთხე არის დინამიკური და პირი იძულებულია სწრაფად მიიღოს გადაწყვეტილება, რაც არ ტოვებს სივრცეს სრულფასოვანი სამართლებრივი ანალიზისთვის. ამასთან, აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ადამიანის უფლებათა დაცვის კონტექსტში. ერთი მხრივ, იგი იცავს ინდივიდის უფლებას თავდაცვაზე, ხოლო მეორე მხრივ, ქმნის საფრთხეს, რომ ამ უფლების გადამეტება დაარღვევს სხვა პირის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლებებს. სწორედ ამ ორმაგი ბუნების გამო აუცილებელი მოგერიება განიხილება როგორც „ბალანსის სამართლებრივი მექანიზმი“, რომელიც საჭიროებს განსაკუთრებულ სიზუსტეს მის ინტერპრეტაციასა და გამოყენებაში. შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი [3] მიუთითებს, რომ სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში აუცილებელი მოგერიების ფარგლები განსხვავებულად განისაზღვრება. კონტინენტურ სამართალში აქცენტი კეთდება პროპორციულობაზე და აუცილებლობაზე, მაშინ როდესაც ანგლო-საქსურ სისტემაში უფრო მეტად გამოიყენება „reasonable force“-ის სტანდარტი, რომელიც ეფუძნება „გონივრული პირის“ კრიტერიუმს [4]. აღნიშნული განსხვავებები აჩვენებს, რომ აუცილებელი მოგერიების შეფასება არ არის მხოლოდ ნორმატიული.

ძირითადი ნაწილი

აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივი ბუნება: დოგმატური ლეგიტიმაცია, თავდაცვის საზღვრები და გადამეტების შეფასების თანამედროვე გამოწვევები - აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი სისხლის სამართლის სისტემაში წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან სამართლებრივ გამონაკლისს, რომლის მეშვეობითაც სახელმწიფოს მიერ მონოპოლიზებული ძალადობის ფარგლები დროებით გადაეცემა ინდივიდს საკუთარი სამართლებრივი სიკეთეების დაცვის მიზნით. აღნიშნული ინსტიტუტი ჰქმნის განსაკუთრებულ სამართლებრივ მდგომარეობას, სადაც ქმედება, რომელიც ჩვეულებრივ პირობებში ჩაითვლებოდა სისხლისსამართლებრივად დასჯად, კარგავს მართლსაწინააღმდეგო ხასიათს და ექცევა კანონით ნებადართულ ქცევის ფარგლებში. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 28-ე მუხლის მიხედვით, არ არის დანაშაული ქმედება, რომელიც ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში, ანუ მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან დაცვის მიზნით, თუ არ იქნა გადაცილებული მოგერიების ფარგლები [1]. აღნიშნული ნორმა წარმოადგენს აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის ნორმატიულ საფუძველს და ამავე დროს ადგენს მის ძირითად დოგმატურ საზღვარს - დაცვითი ქმედების ლეგიტიმურობასა და მისი გადამეტების დაუშვებლობას შორის. დოგმატური თვალსაზრისით აუცილებელი მოგერიება განიხილება როგორც სამართლებრივი გამონაკლისი (Rechtsfertigungsgrund), რომელიც გამორიცხავს ქმედების მართლწინააღმდეგობას და შესაბამისად სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას. ამ ინსტიტუტის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ინდივიდს ენიჭება უფლებამოსილება დაუყოვნებლივ და დამოუკიდებლად მოახდინოს რეაგირება მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფაზე, სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე. ამ თვალსაზრისით, აუცილებელი მოგერიება წარმოადგენს სამართლებრივი წესრიგის დაცვისა და ინდივიდუალური თვითდაცვის უფლების ბალანსის მექანიზმს.

იურიდიულ დოქტრინაში აუცილებელი მოგერიება ხშირად განიხილება როგორც „ლეგიტიმური ძალადობის დელეგაცია“, სადაც სახელმწიფო, გარკვეულ პირობებში, დროებით აღიარებს ინდივიდის მიერ ძალის გამოყენებას როგორც კანონიერ და აუცილებელ ქცევას [2]. თუმცა, აღნიშნული დელეგაცია არ არის შეუზღუდავი და იგი მკაცრად არის დაკავშირებული პროპორციულობისა და აუცილებლობის კრიტერიუმებთან, რომელთა დარღვევა იწვევს ქმედების გადამეტებად კვალიფიკაციას.

პროპორციულობის პრინციპი წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად დოგმატურ კრიტერიუმს, რომლის მიხედვითაც თავდაცვითი ქმედება უნდა შეესაბამებოდეს არსებული საფრთხის ხასიათს, ინტენსივობასა და რეალურობას. შესაბამისად, ნებისმიერი ქმედება, რომელიც აშკარად სცდება საფრთხის აცილებისათვის აუცილებელ ფარგლებს, კარგავს ლეგიტიმურობას და ექცევა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სფეროში. აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ვლინდება იმ გარემოებაში, რომ იგი ერთდროულად ემსახურება როგორც ინდივიდის უფლებების დაცვას, ისე საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნებას. სწორედ ამ ორმაგი ფუნქციის გამო იგი განიხილება როგორც „სასაზღვრო ინსტიტუტი“ სისხლის სამართალში, რომელიც გადის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამორიცხვასა და მისი წარმოშობის ზღვარზე.

ქართული სამართლებრივი პრაქტიკა [3] მიუთითებს, რომ აუცილებელი მოგერიების შეფასება ხშირად მოითხოვს რთულ ფაქტობრივ და სამართლებრივ ანალიზს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც საფრთხე არის სწრაფი, დინამიკური და ინტენსიური. ასეთ ვითარებაში სამართლებრივი შეფასება ეფუძნება არა მხოლოდ ობიექტურ კრიტერიუმებს, არამედ მოსამართლის შეფასებით დისკრეციას, რაც გარკვეულ შემთხვევებში ქმნის ერთგვაროვანი პრაქტიკის დეფიციტს. ამ კონტექსტში აუცილებელი მოგერიება უნდა განიხილებოდეს არა როგორც აბსოლუტური უფლება, არამედ როგორც მკაცრად რეგლამენტირებული სამართლებრივი გამონაკლისი, რომლის ფარგლებიც განისაზღვრება სამართლებრივი წესრიგის დაცვის აუცილებლობითა და ინდივიდის თვითდაცვის უფლების ბალანსით. აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის ყველაზე პრობლემური და დოგმატურად სადავო ასპექტი უკავშირდება იმ ზღვრის განსაზღვრას, რომელიც განასხვავებს ლეგიტიმურ თავდაცვას მისი გადამეტებისაგან. სწორედ ეს ზღვარი წარმოადგენს სისხლის სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ შეფასებით კატეგორიას, სადაც სამართლებრივი ნორმის აბსტრაქტული შინაარსი უნდა შეესაბამებოდეს კონკრეტული ცხოვრებისეული სიტუაციის დინამიკას. აღნიშნული წინააღმდეგობა ქმნის ე.წ. დოგმატურ კრიზისს, რომელიც ვლინდება როგორც თეორიულ, ისე პრაქტიკულ დონეზე.საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 28-ე მუხლი განსაზღვრავს, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლებში ჩადენილი ქმედება არ წარმოადგენს დანაშაულს, თუმცა ამავე ნორმაში ჩადებული დათქმა „მოგერიების ფარგლების გადაცილება“ პრაქტიკაში ხშირად იწვევს ინტერპრეტაციულ გაურკვევლობას [1]. კანონმდებელი არ იძლევა ამ ცნების დეტალურ განმარტებას, რაც სასამართლო პრაქტიკას აძლევს ფართო დისკრეციულ სივრცეს და შესაბამისად ზრდის გადაწყვეტილებების არაერთგვაროვნების რისკს. დოგმატური თვალსაზრისით, აუცილებელი მოგერიების გადამეტება უნდა შეფასდეს სამი ძირითადი კრიტერიუმის საფუძველზე: საფრთხის ინტენსივობა, თავდაცვითი ქმედების აუცილებლობა და გამოყენებული საშუალების პროპორციულობა. თუმცა, პრაქტიკაში ამ კრიტერიუმების გამოყენება ხშირად ხდება ფრაგმენტულად და არა სისტემურად, რაც წარმოშობს სამართლებრივი შეფასების კოლიზიებს. სწორედ აქ იკვეთება დოგმატური კრიზისი სამართლებრივი ნორმა არსებობს, მაგრამ მისი ერთგვაროვანი გამოყენების სტანდარტი სრულად ჩამოყალიბებული არ არის. ჩემი შეფასებით, ყველაზე პრობლემური საკითხი არის პროპორციულობის შეფასების სუბიექტივიზაცია. სასამართლო ხშირად აფასებს თავდაცვით ქმედებას „პოსტ ფაქტუმ“ პერსპექტივიდან, მაშინ როდესაც რეალური თავდაცვითი სიტუაცია მოითხოვს გადაწყვეტილების მიღებას მომენტალურად, მაღალი სტრესისა და საფრთხის პირობებში. ეს ასიმეტრია თეორიასა და პრაქტიკას შორის ქმნის იმ სამართლებრივ გაურკვევლობას, რომელიც პირდაპირ აისახება პირის სისხლისსამართლებრივ შეფასებაზე.გარდა ამისა, პრაქტიკაში ხშირად იკვეთება შემთხვევები, როდესაც ერთი და იგივე ფაქტობრივი გარემოებები სხვადასხვა სასამართლო ინსტანციაში განსხვავებულად ფასდება. აღნიშნული გარემოება მიუთითებს ერთიანი შეფასებითი სტანდარტების ნაკლებობაზე, რაც თავის მხრივ ეწინააღმდეგება სამართლებრივი განჭვრეტადობისა და სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპებს.შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი აჩვენებს, რომ კონტინენტურ ევროპულ სამართალში ცდილობენ ამ პრობლემის შემცირებას „ობიექტური დამკვირვებლის“ (objective observer) სტანდარტის გამოყენებით, რომელიც უფრო მეტად ითვალისწინებს სიტუაციურ რეალობას და ნაკლებად ეყრდნობა მხოლოდ სამართლებრივ აბსტრაქციას [2]. ანგლო-საქსურ სისტემაში კი გამოიყენება „reasonable force“ ტესტი, რომელიც ეფუძნება გონივრული პირის ქცევის მოდელს მსგავს სიტუაციაში [4]. ორივე მიდგომა მიზნად ისახავს შეფასებითი სუბიექტივიზმის შემცირებას, თუმცა არც ერთი არ გამორიცხავს სრულად ინტერპრეტაციულ მრავალფეროვნებას. ქართული სამართლებრივი სისტემა, ჩემი აზრით, ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ გარდამავალ ეტაპზე იმყოფება. ერთის მხრივ, კანონმდებლობა ეფუძნება კონტინენტურ დოგმატიკას, ხოლო მეორეს მხრივ, პრაქტიკაში შეინიშნება შეფასებითი მიდგომების არაერთგვაროვნება, რაც

სისტემურ დისბალანსს ქმნის. სწორედ ამიტომ, აუცილებელია უფრო მკაფიო შეფასებითი კრიტერიუმების ჩამოყალიბება, რომლებიც უზრუნველყოფენ ერთგვაროვან სასამართლო პრაქტიკას.ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ აუცილებელი მოგერიების გადამეტების ზღვარი წარმოადგენს სისხლის სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ დოგმატურ კონსტრუქციას, სადაც სამართლებრივი ნორმა, ფაქტობრივი გარემოება და შეფასებითი ელემენტი მუდმივ კონფლიქტშია. ამ კონფლიქტის გადაჭრა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ განვითარდება ერთიანი შეფასებითი სტანდარტები და გამლიერდება სასამართლო პრაქტიკის პროგნოზირებადობა. აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის დოგმატური ბირთვი ეფუძნება სამ ფუნდამენტურ კრიტერიუმს პროპორციულობას, აუცილებლობას და გამოყენებული ძალის გონივრულობას. აღნიშნული კრიტერიუმები წარმოადგენენ იმ სამართლებრივ საზომებს, რომელთა მეშვეობითაც ხდება ლეგიტიმური თავდაცვის გამიჯვნა მისი გადამეტებისაგან. მიუხედავად მათი უნივერსალური მნიშვნელობისა, აღნიშნული ცნებების შინაარსი და გამოყენების სტანდარტები სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში განსხვავებულად არის განვითარებული, რაც ქმნის მნიშვნელოვან შედარებით-სამართლებრივ ინტერესს. პროპორციულობის პრინციპი სისხლის სამართალში გულისხმობს იმას, რომ თავდაცვითი ქმედება უნდა იყოს თანაზომიერი იმ საფრთხესთან, რომლის აღმოფხვრასაც ის ემსახურება. თუმცა, ამ პრინციპის გამოყენება პრაქტიკაში ხშირად არ არის მექანიკური და საჭიროებს კონკრეტული გარემოებების დეტალურ შეფასებას. სწორედ აქ იკვეთება ძირითადი დოგმატური სირთულე რამდენად შესაძლებელია წინასწარ განსაზღვრული სტანდარტით შეფასდეს ის, რაც რეალურად დინამიკურ და სწრაფად განვითარებად სიტუაციაში ხდება.აუცილებლობის კრიტერიუმი, თავის მხრივ, გულისხმობს იმას, რომ პირი უნდა იყენებდეს მხოლოდ იმ ზომებს, რომლებიც აუცილებელია საფრთხის თავიდან ასაცილებლად. ეს კრიტერიუმი პირდაპირ უკავშირდება მინიმალური ძალის გამოყენების პრინციპს, რომელიც თანამედროვე სისხლის სამართალში განიხილება როგორც ლეგიტიმური თავდაცვის შეზღუდვის ერთ-ერთი ძირითადი მექანიზმი. ამასთან, აუცილებლობის შეფასება ხშირად რთულდება იმ გარემოებით, რომ რეალური საფრთხის პირობებში პირი მოქმედებს დროის მინიმალური რესურსის ფარგლებში. გონივრული ძალის (reasonable force) კრიტერიუმი განსაკუთრებით განვითარებულია ანგლო-საქსურ სამართლებრივ სისტემაში, სადაც შეფასება ეფუძნება „გონივრული პირის“ ჰიპოთეტურ მოდელს. ამ მიდგომის მიხედვით, თავდაცვითი ქმედება ჩაითვლება ლეგიტიმურად, თუ იგი შეესაბამებოდა იმავე სიტუაციაში მყოფი გონივრული ადამიანის რეაქციას [5]. აღნიშნული სტანდარტი მნიშვნელოვნად ამცირებს სუბიექტივიზმს, თუმცა სრულად ვერ გამორიცხავს შეფასებით მრავალფეროვნებას. კონტინენტურ ევროპულ სამართალში, პროპორციულობისა და აუცილებლობის შეფასება უფრო მკაცრად არის დაკავშირებული ობიექტურ სამართლებრივ კრიტერიუმებთან. აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საფრთხის რეალურობას, ინტენსივობას და მისი თავიდან აცილების სხვა შესაძლო ალტერნატივების არსებობას.

გერმანული დოქტრინა განსაკუთრებით ხაზს უსვამს იმას, რომ აუცილებელი მოგერიება წარმოადგენს არა ემოციურ რეაქციას, არამედ სამართლებრივად სტრუქტურირებულ თავდაცვით ქმედებას [6]. შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი აჩვენებს, რომ მიუხედავად ტერმინოლოგიური განსხვავებებისა, ყველა სამართლებრივი სისტემა ცდილობს ერთსა და იმავე მიზანს ბალანსის დაცვას ინდივიდის თვითდაცვის უფლებასა და სახელმწიფოს მიერ ძალის მონოპოლიას შორის. თუმცა, ამ ბალანსის მიღწევის მეთოდები განსხვავებულია: ანგლო-საქსური სისტემა ეყრდნობა ქცევითი გონივრულობის შეფასებას, ხოლო კონტინენტური სისტემა - ნორმატიულ პროპორციულობას [7].

ჩვენი შეფასებით, ქართული სამართლებრივი სისტემა ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ საჭიროებს უფრო მკაფიო დოგმატური სტანდარტების განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებლობა ფორმალურად ეყრდნობა პროპორციულობისა და აუცილებლობის პრინციპებს, პრაქტიკაში მათი გამოყენება ხშირად არ არის საკმარისად ერთგვაროვანი, რაც ქმნის სამართლებრივი პროგნოზირებადობის პრობლემას. განსაკუთრებით რთულია იმ შემთხვევების შეფასება, როდესაც საფრთხე არის სწრაფი და ინტენსიური, რაც პრაქტიკულად გამორიცხავს სრულფასოვან ანალიზს მოქმედების მომენტში. ამასთან, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ თანამედროვე სისხლის სამართალი სულ უფრო მეტად მიდის ე.წ. „სიტუაციური შეფასების“ მოდელისკენ, სადაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ობიექტურ კრიტერიუმებს, არამედ კონკრეტული გარემოებების კონტექსტუალურ ანალიზს. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ევროპულ სასამართლო პრაქტიკაში, სადაც შეფასება ეფუძნება არა აბსტრაქტულ ნორმას, არამედ ფაქტობრივი სიტუაციის კომპლექსურ ანალიზს. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ პროპორციულობა, აუცილებლობა და გონივრული ძალა წარმოადგენს

აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის სამ ძირითად საყრდენს, რომელთა ინტერპრეტაცია და გამოყენება პირდაპირ განსაზღვრავს ლეგიტიმური თავდაცვის საზღვრებს. სწორედ ამ კრიტერიუმების ერთგვაროვანი და სისტემური გამოყენება არის ის წინაპირობა, რომელიც უზრუნველყოფს სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპის რეალიზაციას.

დასკვნა

წინამდებარე კვლევამ აჩვენა, რომ აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი სისხლის სამართალში წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და მრავალშრიან სამართლებრივ კონსტრუქციას, რომლის ფუნქციური არსი მდგომარეობს ინდივიდის თვითდაცვის უფლებისა და სახელმწიფოს მიერ ძალის გამოყენების მონოპოლიის შორის ბალანსის უზრუნველყოფაში. მიუხედავად მისი ნორმატიული სიცხადისა, ინსტიტუტის პრაქტიკული რეალიზაცია დაკავშირებულია მნიშვნელოვან დოგმატურ და შეფასებით სირთულეებთან, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ლეგიტიმური თავდაცვისა და მისი გადამეტების შორის ზღვრის განსაზღვრის პროცესში.

კვლევის ფარგლებში გამოვლინდა, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 28-ე მუხლი, რომელიც ადგენს აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივ საფუძველს, ქმნის ზოგად ჩარჩოს, თუმცა არ შეიცავს საკმარისად დეტალიზებულ კრიტერიუმებს მისი პრაქტიკული გამოყენებისთვის. შედეგად, სასამართლო პრაქტიკაში ხშირად ვლინდება შეფასებითი არაერთგვაროვნება, რაც პირდაპირ აისახება სამართლებრივი განჭვრეტადობისა და სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპებზე. დოგმატური ანალიზის საფუძველზე დადასტურდა, რომ აუცილებელი მოგერიების ძირითადი კრიტერიუმები პროპორციულობა, აუცილებლობა და გონივრული ძალა წარმოადგენენ უნივერსალურ სამართლებრივ სტანდარტებს, თუმცა მათი შინაარსობრივი დატვირთვა და გამოყენების მეთოდოლოგია მნიშვნელოვნად განსხვავდება სამართლებრივი სისტემების მიხედვით. შედარებით-სამართლებრივმა კვლევამ აჩვენა, რომ ანგლო-საქსურ სამართალში დომინირებს „reasonable force“-ის შეფასებითი მოდელი, მაშინ როდესაც კონტინენტურ ევროპულ სისტემაში უპირატესობა ენიჭება ნორმატიულ პროპორციულობასა და ობიექტურ კრიტერიუმებს. ჩემი შეფასებით, ქართული სამართლებრივი პრაქტიკის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა მდგომარეობს იმაში, რომ აუცილებელი მოგერიების შეფასება ხშირად ეფუძნება პოსტ ფაქტუმ ანალიზს, რაც არასაკმარისად ითვალისწინებს რეალური თავდაცვითი სიტუაციის დინამიკურ და სტრესულ ხასიათს. ასეთ პირობებში პირი იღებს გადაწყვეტილებას დროის მინიმალურ ინტერვალში, რაც პრაქტიკულად გამორიცხავს სრულყოფილ სამართლებრივ გააზრებას მოქმედების მომენტში. შესაბამისად, შეფასებისას აუცილებელია მეტი ყურადღება დაეთმოს სიტუაციურ კონტექსტს და „გონივრული პირის“ ობიექტურ მოდელს.

კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დასკვნას წარმოადგენს ისიც, რომ აუცილებელი მოგერიების გადამეტების შემთხვევები ხშირად უკავშირდება არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმის არასწორ გამოყენებას, არამედ შეფასებითი სტანდარტების არაერთგვაროვნებას სასამართლო პრაქტიკაში. ეს გარემოება ქმნის სამართლებრივი პროგნოზირებადობის პრობლემას და ზრდის რისკს, რომ მსგავსი ფაქტობრივი გარემოებები განსხვავებულად შეფასდეს სხვადასხვა საქმეებში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიმაჩნია შემდეგი პრაქტიკული რეკომენდაციების განხორციელება: პირველ რიგში, აუცილებელია აუცილებელი მოგერიების შეფასების ერთიანი სახელმძღვანელო კრიტერიუმების შემუშავება, რომელიც სასამართლო პრაქტიკას მისცემს უფრო მკაფიო და პროგნოზირებად ჩარჩოს.

აღნიშნული კრიტერიუმები უნდა მოიცავდეს პროპორციულობის, აუცილებლობისა და საფრთხის რეალურობის შეფასების დეტალურ განმარტებებს.მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანია სასამართლო პრაქტიკაში მეტი ყურადღება დაეთმოს სიტუაციურ ანალიზს, რაც გულისხმობს თავდაცვითი ქმედების შეფასებას არა მხოლოდ შედეგის, არამედ მოქმედების მომენტში არსებული გარემოებების გათვალისწინებით. ეს მიდგომა შეამცირებს პოსტ ფაქტუმ შეფასების სუბიექტივიზმს. მესამე, მიზანშეწონილია შედარებით-სამართლებრივი გამოცდილების უფრო აქტიური ინტეგრაცია ქართულ სამართლებრივ სისტემაში, განსაკუთრებით ანგლო-საქსური „reasonable force“ სტანდარტის და კონტინენტური პროპორციულობის დოქტრინის სინთეზური გამოყენების მიმართულებით. ამასთან, საჭიროა სამართლებრივი განათლებისა და მოსამართლეთა პროფესიული განვითარების პროცესში აუცილებელი მოგერიების დოგმატური ანალიზის გაძლიერება, რაც ხელს შეუწყობს ერთიანი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებას.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი წარმოადგენს სამართლებრივი სისტემის ერთ-ერთ ყველაზე დელიკატურ ბალანსს ინდივიდის თავისუფლებასა და სახელმწიფო რეგულირებას შორის. მისი სწორი ინტერპრეტაცია და ერთგვაროვანი გამოყენება არა მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სწორ განსაზღვრას უზრუნველყოფს, არამედ პირდაპირ გავლენას ახდენს სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპის რეალიზაციაზე. ამრიგად, აუცილებელია ამ ინსტიტუტის მიმართ უფრო სისტემური, დოგმატურად გამყარებული და პრაქტიკულად ორიენტირებული მიდგომის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფს როგორც ინდივიდის უფლებების დაცვას, ისე საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ეფექტიან გარანტიას.

ლიტერატურა

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი;
2. ირაკლი დვალიძე, სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი;
3. ლევან იზორია, სისხლის სამართლის ზოგადი პრინციპები;
4. Andrew Ashworth, Principles of Criminal Law;
5. R v. Palmer [1971] AC 814 (UK House of Lords), „reasonable force;
6. Claus Roxin, Strafrecht Allgemeiner Teil, Band’
7. George P. Fletcher, Rethinking Criminal Law;

Dogmatic and practical analysis of the scope of necessary repulsion: the difficulties of determining the legal threshold between legitimate defense and its excess in a comparative-legal context

Nia Nishnianidze

Abstract

The present work is devoted to the dogmatic and practical analysis of the institution of necessary repulsion in criminal law, with special attention to the legal issues related to the definition of the boundary between legitimate defense and its excesses. This issue is one of the most delicate areas of criminal law theory and practice, where the state's obligation to protect the life and safety of a person intersects with the right of an individual to independently exercise his or her own legal defense. The aim of the study is to determine how clearly the scope of necessary repulsion is defined in the current Georgian law and how consistently it is interpreted in judicial practice. The work analyzes the legal nature of necessary repulsion, its constitutional and legal foundations and the criteria on the basis of which the scope of legitimate defense is determined. Special emphasis is placed on cases where self-defense exceeds the permissible limit and becomes a criminally punishable act. The study is based on both an analysis of national legislation and judicial practice, as well as a comparative legal approach, within the framework of which the experience of various legal systems, including continental European and Anglo-Saxon law, is discussed. The comparative analysis reveals that the determination of the scope of necessary repulsion in all legal systems is related to the criteria of proportionality, necessity and reality of the threat, although their practical application is based on different interpretative approaches. The paper highlights that in certain cases Georgian legal practice is not distinguished by uniformity in the assessment of necessary repulsion, which increases the risk of legal uncertainty and affects the principle of legal certainty. This circumstance is particularly problematic in the context where an individual has to make a quick decision in the face of a threat to life and health. The final section presents recommendations aimed at the normative and practical refinement of the institution of necessary deterrence, including a clearer formulation of assessment criteria, ensuring uniformity of judicial practice, and introducing relevant standards based on international experience.

Keywords: Necessary repulsion, legitimate self-defense, scope of defense, proportionality, necessity, excessive self-defense, criminal liability, legal limit, case law, comparative legal analysis.